

**Kryštof Harant
z Polžic a Bezdružic:
Putování aneb Cesta
z království českého
do města Benátek,
odtud po moři do
země Svaté, země
júdské a dále do
Egypta a velikého
města Kairu (1608)**

Hana Bočková

Lektorovaly:

Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.,
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Mgr. Eva Marková,
Gymnázium Jana Keplera, Praha

Vydávání *České knihnice* podporuje Akademie věd ČR
jako součást programu Strategie AV21.

Verze publikace: **V/2019**

Volně ke stažení na:
www.kniznice.cz

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz,
v Praze roku 2019

jako 17. svazek edice *Seminář České knihnice*.
Redigovala Petra Hesová.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2019
Edici *Seminář České knihnice* řídí Robert Kolár.

Semináře České knihovny přináší komentáře k jednotlivým svazkům vydaným v ČK. Jsou určeny studentům vysokoškolských a středoškolských literárních seminářů, resp. jejich vyučujícím. Komentáře, jejichž rozsah je mezi 10 a 20 stranami, jsou založeny na rozboru konkrétních textů pocházejících obvykle z uceleného souboru (tj. jedné sbírky, jednoho dramatu apod.). Struktura *Seminářů* kopíruje strukturu ústní maturitní zkoušky z češtiny (literárněhistorický kontext díla, literární žánr, kompozice, témata, čas a prostor, vypravěč / básnický subjekt, jazyk, styl a básnické prostředky).

Semináře navazují na publikace *Rozumět literatuře, Česká literatura 1945–1970, Český Parnas* nebo *Slovník básnických knih* vzešlé z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Chtějí poskytnout výchozí materiál k dalšímu zpracování (konkrétní vyučovací hodina, seminární práce apod.).

Semináře jsou posuzovány dvěma lektory (teoretikem a praktikem) a redakčně zpracovány.

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země júdské a dále do Egypta a velikého města Kairu (1608)

Česká knižnice vydala pod č. 91 *Putování* Kryštofa Haranta ve dvou svazcích (2017, ediční příprava Hana Bočková a Markéta Melounová). Cestopis poprvé vyšel r. 1608 v Praze u Samuela Adama z Veleslavína. Vydání v *České knižnici* jej předkládá v celistvé podobě i s doplňujícími paratexty (původní rejstříky k oběma dílům a seznam autorů, na něž je odkazováno), dedikačními básněmi, notovými záznamy a ilustracemi tak, aby byla co nejúplněji zachována autentická podoba pozdně humanistického spisu. Vydání je opatřeno i kritickým aparátem, který obsahuje mj. překlady jinojazyčných (zejména latinských a řeckých) pasáží, vysvětlivky, slovníček a rejstřík toponym.

Kontext

Putování Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic (1564–1621) završuje linii českých humanistických cestopisů, které od devadesátých let 15. století tematizují pouť na posvátná místa Svaté země. Kryštof Harant v něm uplatnil své široké vzdělání i vypravěčské schopnosti; vytvořil tak text, který šíří svého záběru přesahuje hranice tradičních cestopisných próz, jeho *Putování* je zároveň i dobovým obrazem světa.

Autor, původem nižší šlechtic, se narodil na hradě Klenová poblíž Klatov. Na jeho všestranném vzdělání měl velký podíl pobyt u dvora arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského na zámku Ambrasu u Innsbrucku, kde strávil jako páže osm let. Do světa vysoké politiky pak vstoupil díky kontaktu s císařským dvorem Rudolfa II., jako voják se účastnil války proti Turkům, byl povýšen do panského stavu, stal se císařským radou. Změněná situace po Rudolfově smrti a po nástupu císaře Matyáše, jež oslabila jeho pozici u dvora, byla zřejmě jedním

z faktorů, které ho dovedly až k účasti na protihabsburském stavovském povstání. Po bělohorské porážce r. 1620 byl spolu s dalšími aktéry povstání zatčen a 21. června 1621 popraven na Staroměstském náměstí.

Cestopis vznikl v letech po návratu z cesty do Svaté země a Egypta, kam se Harant vydal v dubnu r. 1598 spolu s přítelem Heřmanem Černínem z Chudenic. O motivaci výpravy nevíme nic určitého, nebyla jí zřejmě ani smrt první ženy, ani Harantovo hluboké náboženské založení, neboť byl velmi pravděpodobně stoupencem smířlivého „nadkonfesijního“ křesťanství. *Putování* však bezesporu spoluutvářelo jeho reprezentativní obraz „renesančního kavalíra“, vzdělaného, múzicky nadaného, fyzicky zdatného, zcestovalého muže, připraveného pro politickou kariéru.

Trasa cesty vedla z Čech do Itálie, v Benátkách však nebyla pro poutníky připravena loď, vydávají se proto poznat univerzitní město Padovu a také Ferraru. Plavba začíná 12. července, na cestě Středozemním mořem ke břehům Palestiny přistávají u ostrovů Zakynthu, Kréty a Kypru. Ve Svaté zemi pak putují na místa spjatá s biblickými událostmi, poznávají Jeruzalém, Jericho, Betlém, Mrtvé moře či řeku Jordán – kráčejí tak ve stopách biblických postav, ale i mnoha generací poutníků, kteří sem přicházejí od 4. století po Kr. Další cestování už vžitou poutnickou tradici poněkud mění, na počátku října se vydávají do Káhiry a poté k Rudému moři a na Sinaj, do kláštera sv. Kateřiny. Zpět do Benátek se poutníci vracejí 26. prosince. Tam končí i cestopis, nemocný Harant se však vrací do vlasti až příští jaro.

Harantův cestopis svým širokým intertextuálním založením poněkud vybočuje z domácí tradice cestopisných próz o poutích do Svaté země. Sám přímo zmiňuje dvě z nich: s jistým despektem komentuje cestopis českého bratra, řemeslníka Martina Kabátníka (vyprávění negramotného poutníka sepsal r. 1500 Adam Bakalář a později i vydal pod názvem *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta*), mnohem výše hodnotí cestopis humanistického vzdělance Oldřicha Prefáta z Vlkanova (*Cesta*

z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny [...], vyd. r. 1563), na nějž ve své práci na několika místech odkazuje. Harant ovšem odkazuje i na bohatou zahraniční cestopisnou literaturu od antiky po nejnovější práce jeho doby, z nejnáměšších lze uvést např. cestopis Marca Pola, který mu mj. posloužil i jako zdroj informací o Dálném východu, připomíná i Mandevillův cestopis. U něj však užívá podobu „Montevilla“. (V souvislosti s dalšími cestopisy odkazují na rozsáhlé vysvětlivky doprovázející oba díly cestopisu, které autory a použitá díla uvádějí konkrétně.)

Putování vyšlo v 17. století ještě jednou, v německém překladu autorova mladšího bratra Jana Jiřího Haranta, žijícího po nezdařeném stavovském povstání v emigraci, pod názvem *Der christliche Ulysses* (vyd. r. 1678 v Norimberku; užití „odysseovského“ motivu v titulu textu zřejmě způsobil fakt, že zbědovaného poutníka po jeho návratu z cest nepoznali). Povědomí o cestopisu se však neztratilo ani v domácím prostředí: s uznáním jej připomíná Bohuslav Balbín, úryvky z něj se objevují – poněkud nečekaně – i v lidové četbě (v letech 1719–1742 vyšly některé kapitoly v *Novém titulárním kalendáři ke cti sv. Václava*), snad pro přitažlivost exotické látky. Veršované překlady antických autorů do *Putování* vložené ocenil Václav Thám a dva z nich převzal do svého výboru *Básně v řeči vázané* (1775), kde byl Harant zařazen po bok dalších staročeských autorů.

Edici obou dílů cestopisu v minulosti připravil Karel Jaromír Erben (1854–1855, 2 sv.), vynechal však mnoho doprovodných textů, ilustrace a do textu samého vnesl četnými zásahy, především odstraňováním výrazů německého původu, dobovou – poněkud zkreslenou – představu o „ideální“ podobě češtiny doby veleslavínské. V následujících desetiletích byly pasáže z *Putování* vydávány v tematicky rozličně zaměřených výběrech staročeských cestopisných textů; pro mládež cestopis převyprávěl František Kožík pod názvem *Cesta Kryštofa Haranta* [...], Praha 1988).

Literární druh a žánr

Žánrově lze *Putování* označit za cestopis, který však v některých ohledech vžitou čtenářskou představu o tomto žánru narušuje. Základní osnovou vyprávění je putování autora-vypravěče prostorem, jím zpravidla málo či dosud zcela neosvojeným. Zachycení obrysů tohoto prostoru je spjata i s autorovým osobním prožitkem, nezřídka ovlivněným i příčinou či cílem cesty. *Putování* je především záznam nábožné pouti, která poutníkům otvírala cestu k hlubšímu, duchovnímu smyslu existence, přesahujícím i hranice lidské individuality, „vytvářela nadnárodní pocit ‚my‘ spojující přes odlišnou barvu kůže, mateřštinu, právní a sociální status, věk, pohlaví“ (Ohler 2002: 94). K tradiční pouti se posléze připíná i cesta do Egypta spojená s poznáním muslimské společnosti a autorův zájem míří i do východních zemí, které fakticky sám nenavštívil.

Samo poznávání nové reality se rozvíjí a prohlubuje v těsné spojitosti s linií cesty, s rostoucí vzdáleností od domova roste i napětí dané protikladností mezi domácím, obvyklým, akceptovaným, a novým, které nutně nemusí být vnímáno pozitivně. V cestopisech starší doby, zejména těch, které reflektují cestu do vzdálených zemí, je často přítomen tento pocit nedůvěry k neznámé realitě, dokonce i ohrožení. Domov je nejen bodem počátku cesty a jejího ukončení (a cestovatel je s ním pevně spojen nití dosavadních zkušeností, zážitků a získaných postojů), je současně měřítkem, které s sebou vnáší do nového, postupně osvojovaného prostoru. Tuto se čtenářem (více či méně) sdílenou znalost domácí reality využívá jako nástroje k prezentaci nového: tak např. Jeruzalém je v českých cestopisech podoben Znojmu (Prefát), Hradci Králové (Kabátník), Praze (Harant), podobně pak postupují i v popisu detailů (Harant nachází i podobnost mezi věncem kaplí svatovítské katedrály a rozvržením jeruzalémského chrámu Božího hrobu). Své domácí protějšky mají neznámé předměty či jejich části, exotická fauna i flóra:

Někteří mezitím procházeli sme se pod tím olívovým a viděli sme zvířátek množství, kteréž někteří authores latině chamaeleon, vlasky chameleonte jmenují, veliké co veveřice (a některé něco větší), hubené po hřbetě, pučejřů plné co zemská žába, šeredné, šeré a názelené barvy, s ocasem dlouhým co německá myš, s hlavou velikou a s zuby ošklebenými, jako by se smálo [...].

(Harant 2017, II: 14)

Autorova reflexe této jinakosti je ovlivněna nejen „připraveností“ ji vstřebat (Harantovi v tom pomáhá jeho sčtetlost i zkušenosti), ale modeluje ji i tradice – obecný postoj společnosti vůči odlišné kultuře, odlišnému náboženství, podoba dosavadních vzájemných kontaktů (i konfliktů). Skutečnost, že *Putování* má základní charakter nábožné pouti, jakkoli jeho obecné hranice mnohde překračuje, formuje i témata, jichž se dotýká. Prostor Svaté země je od 4. století po Kr. (kdy jej navštívila sv. Helena, matka císaře Konstantina Velikého, a podle tradice tu objevila Kristův kříž a nechala vystavět řadu sakrálních staveb) cílem křesťanských poutí. Od 7. století je však toto území pod mocí islámu – s výjimkou krátké epizody křížových výprav (11.–13. století) – a právě zde je napětí mezi křesťanstvím a islámem vnímáno nejostřeji. Primární křesťanská duchovní reflexe posvátných míst je doplňována a komplikována konfliktním vztahem obou náboženství, společně vytváří ideové východisko pro vnímání reality Svaté země Harantovy doby. Patrné je to nejen v kontaktu poutníků s muslimským obyvatelstvem, ale i v popisu posvátných míst, která jsou devastována či postupně překrývána islámem (autor však nepopírá i některá styčná místa obou náboženství, jakou je např. teze o Kristovi jako jednom z Mohamedových proroků, a jejich společně – či spíš paralelně – projevovanou zbožnou úctu). Svět islámu posléze nabývá převahy v druhém dílu *Putování*, v záznamu cesty do Egypta, jeho velkých městských center a následně na cestě pouští ke klášteru sv. Kateřiny na Sinaji. Pocit ohrožení křesťanských poutníků získává na intenzitě s pronikáním do světa islámu, je násoben i despektem k divokému pouštnímu

arabskému obyvatelstvu (Storchová 2005: 407n.). Harant tu však neuplatňuje pouze kritický a odsuzující pohled křesťana, je schopen ocenit i příjemné stránky života jinověrců, má cit pro skvělost svátečních okamžiků i pro výstavnost architektury. V další části textu dokonce vede čtenáře i do míst, kam sám nevstoupil (rozsáhlé výkladové pasáže o jihovýchodní a východní Asii a též Africe). Tady překonává i zažitou podobu cestopisu jako žánru; vlastní autorovu zkušenost tu zcela nahrazují převzaté informace, což nabízí možnost sblížení cestopisu s naukovými žánry, zejména kosmografií (Beneš 1997: 140), otvírají se hranice „žánrové krajiny“ (Šidák 2013: 98).

Putování však překračuje hranice cestopisu i v jiném směru. Primární autorova cestovatelská zkušenost opírající se především o vizuální prostorovou orientaci je v *Putování* výrazně obohacena o texty zprostředkující zkušenost a vědomosti téměř šesti stovek dalších autorů. Žánrové a tematické rozpětí použitých textů je široké: jsou to práce historiografické, právní, teologické, liturgické, přírodovědné, farmakologické, cestopisné, listinné dokumenty, poezie duchovní i světská (opět odkazují na vysvětlivky, které autory a použitá díla uvádějí konkrétně). Tyto texty vznikaly na široké časové ploše, od antiky přes středověkou produkci až k ranému novověku; nejnovější pocházejí dokonce až z počátku 17. století. Harant na ně podle potřeby odkazuje, parafrázuje je nebo z nich cituje celé pasáže. Tak rozjímavě uvažuje o biblické hoře Sion jako symbolu víry:

Ač pak někdy časové věci přítomné činí pominulé, a zase pominulé jako přítomné, a ještě více, budoucí jako přítomné představuje, však ona způsobem hory Sion přece jedna a táž zůstává, vedlé pověděni svatého Augustýna in tract. in Iohan. 45.: Tempora variata sunt, non fides. Eadem fides utrosque coniungit, et eos, qui venturum esse, et eos, qui eum venisse crediderunt. Totiž: Časové proměnu vzali, a ne víra. Nebo víra obojí spojuje, i ty, kteříž že přijíti měl, i ty, kteříž že přišel, uvěřili.

(Harant 2017, I: 441)

Žánrovou paletu doplňuje závěrečná část cestopisu, mající díky své stručnosti omezené na záznam stavu počasí a trasy plavby podobu lodního deníku, literárně nerozvinutého; snad nechtěný, ale přesvědčivý důkaz autorova vyčerpání.

Kompozice

Jak už bylo zmíněno výše, pro cestopis je typický pohyb autora-vypravěče v časoprostoru; v případě záznamu nábožné pouti do Svaté země, jejíž podoba je formována staletou tradicí, je odchýlení od trasy spíše výjimkou. Časté kompoziční rozdělení raně novověkého cestopisu na tři části – cestu do neznámého prostředí, pohyb v něm a návrat – cestopisy do Svaté země zpravidla zachovávají, neboť toto rozvržení zřetelně odděluje části „okrajové“ (cestu tam a zpět) od pobytu v posvátném prostoru Palestiny. Neznamená to ovšem, že obě okrajové pasáže cesty nenesou stopy jisté posvátnosti, nejprve duchovní přípravy (život na poutnické lodi organizovaný společnými náboženskými rituály), při cestě zpět „dozníváním“ duchovních prožitků, jsou patrné i v popisech sakrálních staveb a posvátných míst, která jsou na trase cesty. Prostor jim daný je však nevýznamný, jsou jen částí vytvářeného obrazu, nikoli jeho centrálním tématem, jako je tomu při pohybu v teritoriu Svaté země.

Toto klasické schéma zachovává zejména Prefátova *Cesta z Prahy do Benátek* [...], která potvrzuje i hierarchii těchto částí: cesta z domova do Itálie a poté nazpět je natolik známá (tzv. italská cesta obchodníků či diplomatů), že ji zaznamenává pouze soupisem míst s přenocováním a jejich vzájemnou vzdáleností (Bočková 2007: 451). Charakter cestopisu má pouze výše zmíněná střední část. Harant však toto schéma poněkud mění, aktualizuje. V první části obvyklou trasu odchyluje přes Innsbruck, místo svých pážecích let v Ambrasu. Popis zajímavostí známého kraje vnáší do cestopisu pásmo vzpomínek na léta u dvora a je tak i součástí „autoobrazu“, který Harant v textu vytváří (k tomu níže). Naopak třetí

tradiční část cestopisu, cesta z Benátek domů, je v *Putování* vynechána, zřejmě vlivem autorovy nemoci a vyčerpání. Klíčem k této interpretaci může být i závěrečné shrnutí cestovatelské zkušenosti ze zemí „strastí, nebezpečností a bíd plných“ v italském přísloví: „abych tam byl jednoho oka mého zapomněl, stěžkem bych tam zase pro ně jeti svolil.“ (Harant 2017, II: 339)

Střední část cesty začínající plavbou Středomořím poskytuje poutníku dostatek podnětů hodných zaznamenání; náboženská linie cesty (společné modlitby poutníků, zpěv, mše) se tu proplétá s historickými a kulturními exkursy nazíranými očima křesťana, jak je nabízejí zastávky v přístavech středomořských ostrovů, a s pasážemi věnovanými přírodním zajímavostem a novým zkušenostem suchozemců s divokostí moře. Vrcholem pouti je pobyt ve Svaté zemi, jehož mapu určuje Bible jako základní pretext. Pohyb poutníků po Svaté zemi sleduje stopy biblických postav, místa významných dějů, teď už reprezentovaná sakrálními stavbami, často poničenými časem. Znalost Bible jim však umožňuje dávné příběhy rekonstruovat, dotvářet pomocí apokryfní tradice, promýšlet jejich inscenaci na konkrétním místě:

Odtud nás vedli k velikému fíkovému stromu, kterýž sám o sobě stojí a s několik sáhů v objetí jest. Na tom prý Panna Maria plénky zavěšovala a sušovala. V témž stromě jde naskrze pařezu díra jako rozpuklina, o níž jistili, že utíkajíc Panna Maria před těmi, kteříž od Herodesa, aby ji honili, vysláni byli, k tomu fíku se dostala a tak velmi ustala, že nikam dále nemohla, kterýž že se měl tak před ní rozpuknouti a ona že se v něm i s Jozefem skryla. Jakož pak kdo chce, skrze něj naskrze pro památku leze, i z nás někteří sme to učinili, a Turci lezou tolikéž, však z pověry, jako by tím mnoho zlého budoucího ujíti měli, a visí na tom stromě ustavičně lampa hořící.

(Harant 2017, II: 71)

V hierarchii navštívených míst má zvláštní postavení dvojí návštěva chrámu Božího hrobu. Její význam je stvrzen obřadem pasování poutníků na rytíře Božího hrobu, zachovaným v textu

v celé úplnosti, latinsky i v překladu, a připojeným notovým záznamem moteta, které autor u Božího hrobu složil a jež ho představuje jako nadaného skladatele renesanční hudby (k tomu podrobněji vysvětlivky k prvnímu dílu cestopisu, kde je též notový zápis editován do moderní podoby). Druhý díl takto výrazný duchovní vrchol nemá, jakkoli by jím mohla být návštěva kláštera sv. Kateřiny na Sinaji a výstup na posvátné hory v okolí. Tento náboženský cíl je však upozaděn intenzivním „vpádem jinakosti“ – návštěvou exotických velkoměst Káhiry a Alexandrie, kontaktem s obyvatelstvem jiného náboženství a naprosto odlišného životního stylu. V jeho reflexi je zájem cestovatele korigován kritickým postojem křesťana (a aktuálním válečným napětím mezi Habsburky a osmanskou říší).

Specifickým rysem Harantova cestopisu je však zájem o území, kam na své cestě nedorazil. Vychází přitom zřejmě z přirozeného zájmu své doby o exotické země, nazírané především z „evropského“ úhlu pohledu – např. výklad jejich historie zohledňuje především proces objevování a dobývání doprovázeného christianizací a intenzivním dovozem exotického zboží:

Těchto pak časův přes ty všechny vyčítané materiae známé jsou i nám tyto věci z Indií pocházející, totiž porcelány, muškátový květ, kůlky, indigo, barva drahá, myrabolanum, tamarimum, camphora, opium, amfion, bangué, ambra, rhabarbarum, manna, tamarindi, iaqua, turbith, cubeby [...], sanguis draconis, vannanas a jiných podobných ovocí, letkvaří, aromatum etc., jež by dlouho bylo vyčítati [...].

(Harant 2017, II: 154–155)

Harantova metoda práce s texty odpovídá dobové úrovni teprve se formujícího učenického diskursu bez kritického odstupu. Je to patrné i v (nečetných) případech, kdy přejímá poznatky neověřené a spoléhá pouze na vžitou autoritu tradice. Zdá se, že usiluje o shromáždění maxima informací o zvoleném tématu, u něhož se chce podrobněji zastavit; v tomto souboru

nejrůznějších hledisek se však neztrácí jeho určující hodnotící postoj – stanovisko vzdělaného křesťana.

Významnou pozici zaujímá v *Putování* výtvarný doprovod – mapy a ilustrace. Mapy mají v textu „iniciační“ umístění, otvírají a vizualizují poznávaný prostor; tak je úvodem umístěna mapa Středomoří. Specifické postavení mají topografická vyobrazení Starého i Nového Jeruzaléma jako scén, v nichž se (za pomoci heslovitého komentáře) odehrává děj především Nového zákona, v cestopisu ovšem v jiném sledu událostí, totiž tak, jak těmi místy prochází poutník. Harant opatřil svůj text i vlastními ilustracemi (pro tisk je upravil slezský grafik Johannes Willenberg). Jsou to vyobrazení exotické fauny a flóry a spolu s připojeným výkladovým textem mají tyto pasáže odborný ráz, přestože se tu opět bez systému mísí poznatky nejrůznějšího charakteru a původu – autorovo pozorování, odkazy na texty naukové literatury i Bibli a tradiční křesťanskou symboliku. Takové je např. zobrazení banánovníku opatřené výkladem:

Jest také jiný strom nám divný a tam obyčejný, totiž kterýž kmen sotva na sedm neb osm pídí vysoký nad zemi má a potom lístí místo větví nahoru, 7 i 8 pídí dlouhé a 2 i více široké a 3 neb 4 prstův po hřbetě tlusté, se vystřelují. [...] Ovoce to jest libější nežli fík a s růžovou vodou polité znamenitě žížeň zapuzuje a tu vlastnost má, že kde se koli a na kolik kusův rozkrojí, všudy vnitř kříž, figůru ukřižování Krista Pána v sobě má a nese. Odkudž od některých vlasky pomo del paradiso, totiž rajske jablko, nazvané jest, jako by z toho pokolení jablek býti mělo, jehož Adam, první otec náš, zakusiv v hřích upadl, totiž z stromu věděni dobrého i zlého. [...] Ioh. a Nedder c. 6. lib. formicarius 4. píše, že podobné ovoce v království granátském v Hispanii se nachází, kteréž kde je koli načneš neb nařežeš, všudy obraz crucifixu v sobě má. Egyptsky slove maus, musa, aneb moris, štěp slove daracht moris, a jinde indiánský fík, o němž píše Garzias de Horto in arom. hist. lib. 11. cap. 10., Giovan Lioni Afric. della descrit. del’Africa, Avicen. lib. 2. c. 491., Rhasis lib. 3. c. 20., Serapio c. 84.

(Harant 2017, II: 47–49)

Posledním typem ilustrací jsou „žánrové obrázky“ – zajímavé výjevy ze života orientální společnosti, v doprovodném textovém komentáři nezřídka ironicky nazírané. Taková je kupř. reflexe turecké hudby slovem i obrazem: „a pohlédající nahoru do oken, muzikou, kterou s sebou vezli, sebe obveselovali s velikým svým zalibováním a naším tejným smíchem, jako by svině písкала a osel bubnoval. Jakž každý z kontrfektu té jejich muziky, co za harmonii býti musila, souditi moci bude.“ (Harant 2017, II: 64)

Naukový charakter cestopisu (Petrů 1996: 233–245) dotváří dvojí „Registrum aneb Index abecední jmén a věcí pamětihodných [...]“, cenný doklad autorova (a též dobového) uvažování o struktuře textu a hierarchii pojmů v něm uvedených, dále též rozsáhlý seznam autorů a použitých spisů „Authores, kteříž se se mnou v vypravování věcí v této knize obsažených srovnávají“.

Podobu cestopisu jako reprezentativního humanistického spisu formují i další doprovodné texty: dedikační oslavné verše psané autory z blízkosti císařského dvora (humanistický básník Jiří Carolides z Karlsperka, kapitulní probošt a literát Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka, císařský lékař Gottfried Steegh aj.), též Harantův portrét od císařského malíře a rytce Aegidia Sadelera. Tiskařské impresum i erb prezentují cestopis jako jeden z vrcholných tisků veleslavínské tiskárny.

Vypravěč

Pro cestopis je typická blízkost autora a vypravěče, je účastníkem a současně pozorovatelem zobrazovaného světa. Pozdně humanistický text Harantův (a samozřejmě tím víc i cestopisy starší) teprve cestu k vyjádření tohoto autorského prožitku hledá, autorův vnitřní svět, jeho pocity jsou pouze načrtnuty, z příběhu zatím jen pozvolna vyvstávají:

V pondělí 13. dne téhož měsíce na den sv. Markéty týž vítr s naším velikým zalíbením až do poledne trval, kdež přestal, i náve nešla až

od večera do půlnoci, a vždy nestálý byl. Na druhý den v úterý 14. měsíce července až do poledne, kdež se dokonce utišil. Což viděvše někteří pacholci marinářští, aby se povychladili a občerstvili, spustivše plachty dolů, do moře se pouštěli a koupali, až i mně chut učinili, že sem z týchž příčin, svlekši se, z náve do moře zvýši nežli který z nich skočil, ale také sem toho perně požil. Nebo tím hloubě do moře sem se potopil, a tak hluboko, že sem oddychovati a usta otevřítí musil, do níchž mi až do žaludku nemalo slané vody naběhlo s velikým nechutenstvím a nebezpečenstvím. Však jak sem se nad vodu vyskytl, to sem sobě s těmi marináři okolo náve a sem i tam plovaje nahradil, naposledy po provaze spuštěném zase do náve vylezl.

(Harant 2017, I: 91)

V *Putování* je však prostor dán i dalším autorům, jejichž texty jsou citovány, parafrázovány či kteří jsou pouze zmiňováni, a to buď plným jménem, nebo jen jeho zkratkou. Harant jim podíl na textu přiznává (jejich jména vřazuje do textu i do výše zmíněného připojeného seznamu autorů a děl). Tyto texty pochopitelně vybírá a podřizuje svému záměru, dodávají mu na argumentační závažnosti, rozšiřují a násobí jeho autorskou zkušenost a tematický záběr spisu. Harant do svého textu – a k vlastním zkušenostem – soustavně připojuje citace, parafráze či pouhé odkazy na desítky textů nejrůznějších žánrů. Tyto neustálé odbočky mohou sice zpomalovat tempo vyprávění, obohacují však cestopis o intertextuální rozměr: v *Putování* tak promlouvá „mnohohlas“ autorů napříč staletími, nejrůznějších odborných zájmů a odlišné ideové orientace. Příznačná je též metoda odkazování na tyto zdroje – řetězce bibliografických odkazů uzavírají tematické celky a často končí zkratkou „et cetera“ (a tak dál) evokující neuzavřenost počtu zdrojů, jejich nevyčerpatelnost.

Záznamy autorových osobních zkušeností však cestopisu vládnou – skládají se v jakýsi „autoobraz“ všestranně vzdělaného urozeného muže, renesančního kavalíra: neobvykle široký záběr textů stvrzuje autorovu vzdělanost a sčetlost, všestranné múzické nadání dokládají jeho překlady latinských

veršů, školený zpěv, moteto složené u Božího hrobu, fyzickou zdatnost dlouhé pochody, jízda, plavání a zdolávání hor, dále politické zkušenosti ve službách Habsburků; vše pak završuje aspekt víry, jeho pasování na rytíře Božího hrobu. Takto vystavěný portrét může mít za cíl stvrdit autorovu výsadní pozici v dobovém veřejném životě.

Postavy

Postavy mají v cestopisu jen vedlejší roli, podřízenou autorskému záměru, což podporuje i užitá metoda jejich nepřímé prezentace; jsou to zástupci dvojího světa, na jehož rozhraní se autor neustále pohybuje. Křesťanský svět představují spolupoutníci – aktéři drobných, často humorných či dramatických epizod, mniši františkáni, úředníci-ochránci poutníků. Svět jiné víry není přátelský – náleží sem okrajově židé (terč tradičního antisemitismu; jejich negativní obraz se opírá nejen o jejich roli v evangelijním příběhu Ježíše Krista, ale prozrazuje též neporozumění jejich náboženství, životnímu stylu aj.), hlavně však vyznavači islámu, na jedné straně přitažliví jinakostí životního stylu, víry a způsobu jejího pěstování, na straně druhé potenciální (i skuteční) nepřátelé, vůči nimž je třeba zachovat ostražitost.

Autor zpravidla volí metodu popisu, expresivního zejména tam, kde má posílit jeho (i obecné dobové, křesťanské) odmítavé stanovisko; tak je tomu při prvním setkání s nekultivovaným, venkovským arabským obyvatelstvem: „Byli lotří těla suchého, jen kosti a kůže, opálení a černí, oči měli v hlavě veliké a vpadlé, pysky vysedlé a zuby ošklebené a kůže jim z tváře visela [...]. (Harant 2017, I: 257)

Jazyk a styl

Cestopis je psán kultivovanou humanistickou češtinou; soustavně užitě préteritum signalizuje časový odstup od zachycených událostí (Marie Koldinská vyslovuje přesvědčení,

že cestopis vznikl na základě cestovního deníku, jehož vedení bylo dobovým zvykem /Koldinská 2004: 66/). Obrovský záběr věcných informací zahrnujících svět přírody i lidské činnosti a cestu samu se promítá i do užité slovní zásoby, čerpající ze všech stylových vrstev. V pasážích narativních, které usilují o zachycení průběhu cesty i s doprovodnými drobnými epizodami, jsou častěji použity výrazy hovorové mluvy, takový charakter mají i česká i jinojazyčná přísloví, která tyto příhody často uzavírají a pointují. Naopak výklady o nejrůznějších odborných tématech dbají na přesnost vyjádření, opřenou mj. o odbornou terminologii mnoha dobových vědních odvětví, a stylově konvenují s texty odborného charakteru, které autor v hojném množství zařazuje.

V citacích převládá latina (vzápětí však doprovázená českým překladem, jak je v textech doby humanismu obvyklé), vzácněji nalezneme řečtinu (řečtí autoři jsou obvykle uváděni v latinských překladech), němčinu, nápis na Kristově kříži je latinsko-řecko-hebrejský. Četná přísloví jsou uváděna ve svém původním jazyce – němčině, španělštině, francouzštině, italštině i v orientálních jazycích. Je tedy *Putování* zajímavým textem i z hlediska jazykové pestrosti: do textu vstupuje cizina i prostřednictvím svých jazykových projevů, svou řečí.

Shrnutí

1. *Putování* Kryštofa Haranta z r. 1608 je nejvýznamnějším českým cestopisem doby pozdního humanismu, zachycuje autorovu cestu do Svaté země a do Egypta. V prvním dílu má tedy charakter záznamu nábožné pouti, v druhém dílu se autorova pozornost přesouvá více k tematizaci jinakosti Orientu, přírody, životního stylu a náboženství obyvatelstva.
2. Cestopis je výjimečný svou intertextualitou. Přestože je vkládání textů respektovaných autorit nebo odkazování na ně běžnou metodou práce humanistických autorů, Harantův korpus s téměř šesti stovkami textů širokého tematického záběru mezi nimi vyniká; použité texty posilují naukovost cestopisu.
3. Základním pretextem je Bible, která určuje trasy poutníků směřujících na posvátná místa a pomocí níž mohou poutníci známé biblické události na místě rekonstruovat, promýšlet jejich inscenaci, dotvářet je – dochází tak vlastně ke svébytné aktualizaci a interpretaci biblického textu.
4. Specifickým rysem *Putování* je autorův zájem o země, které nenavštívil a při jejichž reflexi se nemůže opřít o autopsii. Výkladové pasáže o zemích jihovýchodní a východní Asie a též Afriky sbližují cestopis s naukovými žánry, především kosmografií.
5. Kompoziční trojdílné schéma – cesta do neznámého prostředí, pobyt v něm a návrat – Harant poněkud inovuje, v první části setrvává u míst známých z pážecích let v Tyrolsku, třetí je vynechána (nemoc). Záznam linie cesty autora-vypravěče je doplňován o četné historické a kulturní exkursy. Ty sice zpomalují tempo vyprávění, ve svém součtu však reprezentují dobovou představu o dějinách a kultuře prostoru, jehož se cestopis (ne však vždy autorova zkušenost) týká.

6. Zprostředkování jinakosti objeňovaného prostoru s jeho exotickou přírodou, obyvatelstvem, jeho životním stylem i náboženstvím se děje na principu komparace domácího, známého, s novým, dosud neosvojeným, a to jak v celku (vzhled měst), nebo v jednotlivostech („skládání“ podoby neznámého objektu pomocí výrazných rysů objektů obecně známých).
7. Postavy reprezentují dvojí svět – křesťanský a svět jiné víry, především islámu (přitažlivý svou jinakostí, ale i nepřátelský).
8. Cestopis je bohatě opatřen mapami poznávaného prostoru a ilustracemi, obraz a slovo na sebe vzájemně navazují a doplňují se, což posiluje komplexnost sdělení.
9. Cestopis je psán humanistickou češtinou; výkladové pasáže tíhnou k odbornému stylu, pasáže narativní zachycující drobné příhody z cesty užívají výrazy hovorové řeči. Z hlediska jazykového jsou zařazeny texty latinské, řecké, zřídka hebrejské, v příslovích je uplatněna němčina, italština, španělština, francouzština, orientální jazyky.
10. Význam autora a jeho textu podtrhují i v úvodu umístěné dedikační oslavné verše sepsané literáty z prostředí císařského dvora a též Harantův portrét od Aegidia Sadelera; podobu reprezentativního tisku mu dodává i pečlivá práce tiskárny dědiců Daniela Adama z Veleslavína.

Literatura

Beneš, Zdeněk

1997 „Cesta do Svaté země Kryštofa Haranta jako kosmografický obraz“, in Lenka Bobková – Michaela Neudertová (eds.): *Cesty a cestování v životě společnosti* (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně), s. 137–149

Bočková, Hana

2007 „Člověk na cestě“, in Hana Bočková (ed.): Oldřich Prefát z Vlkanova: *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 431–475

Koldinská, Marie

2004 *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti* (Praha: Paseka)

Ohler, Norbert

2002 *Náboženské poutě ve středověku a novověku* (Praha: Vyšehrad)

Petrů, Eduard

1996 „Staročeský cestopis z hlediska genologického“, in *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 233–245

Storchová, Lucie

2005 „Mezi houfy lotrův se pustiti...‘ Cizí, orientální a ‚mahumetánský‘ Egypt v českých cestopisech 15.–17. století“, in Lucie Storchová (ed.): *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15.–17. století* (Praha: SET OUT), s. 407–445

Šidák, Pavel

2013 *Úvod do studia genologie. Teorie žánru a žánrová krajina* (Praha: Akropolis)

O autorce

Hana Bočková působí v Ústavu české literatury a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se starší českou literaturou, zejména dobou humanismu a baroka. Je autorkou monografie *Knihy nábožné a prosté* (Matice moravská 2009), věnované nábožensky vzdělávací produkci doby baroka. Zabývá se též editováním staročeských literárních památek, k vydání připravila např. *Theatrum mundi minoris. Široký plac neb zrcadlo světa tohoto Nathanaela Vodňanského z Uračova* (Atlantis 2001) nebo *Cestu z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* Oldřicha Prefáta z Vlkanova (NLN 2007).

O *České knižnici*

Česká knižnice přináší reprezentativní literární díla vzniklá v českých zemích od počátků našeho písemnictví po současnost. Dlouhodobě koncipovaná ediční řada, která začala vycházet v roce 1997 a letos připravila jubilejní stý titul, usiluje o zpřístupňování odborně připravených, textově spolehlivých a komentovaných vydání.

Od roku 2016 edici společně vydávají Nadační fond Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., a nakladatelství Host. Na vydání jednotlivých svazků přispívá Ministerstvo kultury ČR. Redakce pracuje s podporou z programu Strategie AV21, řízeného a financovaného Akademií věd ČR.

PUTOVÁNÍ ANEB CESTA
Z KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO
DO MĚSTA BENÁTEK... / II /

Kryštof Harant
z Polžic a Bezdružic

PUTOVÁNÍ ANEB CESTA
Z KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO
DO MĚSTA BENÁTEK... / I /

Kryštof Harant
z Polžic a Bezdružic

NAKLADATELSTVÍ HOST

ČESKÁ KNÍŽNICE

**Kryštof
Harant
z Polžic
a Bezdružic**

PUTOVÁNÍ
ANEB CESTA
Z KRÁLOVSTVÍ
ČESKÉHO
DO MĚSTA
BENÁTEK, ODTUD
PO MOŘI
DO ZEMĚ SVATÉ,
ZEMĚ JŮDSKÉ
A DÁLE DO EGYPTA
A VELIKÉHO MĚSTA
KAIRU / I /

Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic

**Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek,
odtud po moři do země Svaté, země jůdské a dále do Egypta
a velikého města Kairu I–II**

Ediční příprava: **Hana Bočková, Markéta Melounová**

Komentář: **Hana Bočková, Markéta Melounová a Lucie
Storcková**

Počer stran: **680 + 628**

Vydání: **v České knihnici první**

ISBN **978-80-7491-942-8**

Rok vydání: **2017**

Cestopis Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic (1564–1621), který patří k nejzajímavějším českým literárním památkám doby vrcholného humanismu, dovršuje tradici domácích cestopisů o putování do Svaté země a Egypta. V širokých historických a kulturních souvislostech předkládá čtenáři autentickou reflexi podoby světa na přelomu 16. a 17. století. Kryštof Harant, známý jako politik a jeden z aktérů stavovského povstání, jehož život tragicky končí roku 1621 na popravišti, se tu představuje jako vzdělaný, výtvarně i hudebně nadaný renesanční kavalír. Je všímavým pozorovatelem i vtipným glosátorem života v navštívených zemích. Poznávací hodnotu jeho spisu umocňují nejen bystré popisy vzdálených exotických krajů, doplněné odkazy na autorovu rozsáhlou četbu, ale také přiložené ilustrace, mapy a dokumenty.